

Міністерство освіти і науки України

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

**Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти**

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

**ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ УМІНЬ ДІТЕЙ ТРЕТЬОГО
РОКУ ЖИТТЯ У КОМУНІКАТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

ЛАВРУК ОЛЕНИ ОЛЕГІВНИ

Науковий керівник:

Кононко О.Л., докт. психол. н., професор кафедри
дошкільної освіти

Рецензенти:

Новгородська Ю.Г., канд.пед.н., доцент кафедри
педагогіки

Аніщук А.М., канд. пед. н., доцент кафедри
дошкільної освіти

Допущено до захисту: Протокол № 5 від 29.11. 2023 р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., докт. психол. наук., професор

Ніжин – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ УМІНЬ В РАНЬОМУ ОНТОГЕНЕЗИ	
I.1. Соціальні уміння як інтегральне явище та особистісний феномен.	10
I.2. Особливості соціального розвитку дитини раннього віку в процесі спілкування.....	15
I.3. Принципи та педагогічні умови ефективного виховання соціальних умінь дітей третього року життя.....	22
Висновки до розділу I	27
РОЗДІЛ II. ДІАГНОСТИКА ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ УМІНЬ У ДИТИНИ ТРЕТЬОГО РОКУ ЖИТТЯ	
II.1. Програма і методика констатувального етапу дослідження.....	29
II.2. Характеристика рівнів розвитку у дітей третього року життя соціальних умінь.....	34
II.3. Технологічне забезпечення процесу виховання соціальних умінь в ранньому віці.....	40
Висновки до розділу II.....	49
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	53
ДОДАТКИ.....	59

Анотація

Тема кваліфікаційної роботи «Виховання соціальних умінь дітей третього року життя у комунікативній діяльності» досліджувалася на теоретичному та емпіричному рівнях. Результати вивчення представлено у двох розділах роботи. На теоретичному рівні схарактеризовано стан розробки проблеми вітчизняними та зарубіжними фахівцями; розкрито динаміку змін у соціальних уміннях дітей раннього віку; обґрунтовано педагогічні умови оптимізації процесу соціального виховання у закладі дошкільної освіти. З метою розв'язання емпіричних завдань дослідження розроблено програму й методiku констатувального експерименту; визначено критерії, показники та структурні компоненти вихованості у дітей третього року життя соціальних умінь; описано рівні її сформованості у досліджуваних трьох років; розроблено систему методичних рекомендацій педагогам щодо ефективного виховання у дітей третього року життя соціальних умінь у закладі дошкільної освіти

Ключові слова: *ранній вік, соціальний розвиток, соціальні уміння, соціалізація дітей, діагностична процедура, оптимізація педагогічного процесу*

The topic of the qualification work "Education of social skills of children of the third year of life in communicative activity" was studied at the theoretical and empirical levels. The results of the study are presented in two sections of the work. At the theoretical level, the state of development of the problem by domestic and foreign specialists is characterized; the dynamics of changes in the social skills of young children are revealed; the pedagogical conditions for optimizing the process of social education in the preschool education institution are justified. In order to solve the empirical tasks of the research, the program and methodology of the ascertaining experiment were developed; the criteria, indicators, and structural components of education in children of the third year of life of social skills are defined; the levels of its formation in the studied three years are described; methodical recommendations for teachers on the effective upbringing of social skills in children of the third year of life in a preschool education institution have been developed

Key words: *early age, social development, social skills, socialization of children, diagnostic procedure, optimization of the pedagogical process*

ВСТУП

Актуальність проблеми. Здатність людини ініціювати, підтримувати та налагоджувати ділові та особистісні стосунки з людьми різного віку, спорідненості, соціального статусу – важливий показник її соціальної зрілості, гармонійного входження у широке середовище, повноцінного особистісного розвитку. Сьогодні українське суспільство потребує соціально компетентних громадян, відкритих для контактів, зорієнтованих на моральні цінності й соціально схвалювані норми поведінки, схильних до конструктивної взаємодії, продуктивних дій, адекватної поведінки у різних життєвих обставинах.

Основи соціальної компетентності закладаються у дошкільному дитинстві, коли дитина починає усвідомлювати доцільність узгодження своїх дій з іншими людьми, оволодіває знанням основних моральних правил і соціальних норм, навчається саморегуляції емоційних станів та реакцій на різноманітні впливи, набуває досвіду переживань широкої гами почуттів від вдалого і невдалого спілкування.

У Базовому компоненті дошкільної освіти України як освітньому стандарті виділено в якості одного з найважливіших освітніх напрям «Дитина в соціумі». Основною категорією виступає соціально-громадянська компетентність дитини, яка засвідчується комплексом показників. До основних з них віднесено: здатність проявляти базові якості, виражати соціальні почуття, брати посильну участь у соціальних подіях в дитячих осередках, намагання покращати спільне життя, ціннісно ставитися до себе та інших людей, володіти знаннями та дотримуватися основних моральних правил і норм у міжособистісній взаємодії з оточуючими людьми [2].

Згідно узагальнень провідних фахівців, чуйність є базовою якістю особистості, яка виступає показником її особистісної зрілості, моральної вихованості та соціальної компетентності. Більшість дослідників розглядають чуйність як основну моральну якість, характеристику

повноцінної соціалізації дитини, свідчення її готовності до входження у широкий світ.

Проблема соціального розвитку дитини дошкільного віку була і залишається предметом уваги багатьох вітчизняних психологів і педагогів. Завдяки цьому визначено зміст соціального розвитку особистості (Л.Дичківська, Г.Лещук, Л.Тарабпова, І.Печенко та ін.); схарактеризовано особливості розвитку особистості у дошкільному дитинстві (В.Котирло, С.Ладивір, Т.Піроженко та ін.); розкрито зміст і структуру соціальної компетентності дитини дошкільного віку (О.Кононко, Т. Поніманська, І.Рогальська, Л.Тур та ін.); визначено специфіку соціалізації дитини раннього віку (А.Блеч, І.Гладченко, С.Трикоз, Л.Ярмола та ін.); теоретично обґрунтовано та експериментально підтверджено ефективність педагогічних умов оптимізації процесу соціального розвитку дошкільників (І.Бех, А.Богущ, Л.Варяниця, Н.Гавриш, Л.Карнаух та ін.).

Хоча в цілому проблема соціального розвитку є однією з найбільш досліджених, до сьогодні бракує теоретико - експериментальних праць вітчизняних фахівців з такого її аспекту, як виховання у дітей раннього віку елементарних форм соціальних умінь. Дефіцит вказаних досліджень з одночасним запитом педагогічної практики на діагностичній інструментарій та методичне забезпечення вказаного напрямку виховної роботи у сучасних ЗДО обумовлює вибір нами теми кваліфікаційної роботи *«Виховання соціальних умінь дітей третього року життя у комунікативній діяльності»*

Мета дослідження: на основі аналізу вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури теоретично обґрунтувати педагогічні умови виховання та експериментально дослідити особливості вихованості у дітей третього року життя соціальних умінь.

Досягнення мети дослідження передбачало розв'язання комплексу таких завдань дослідження:

1. Проаналізувати сучасний стан розробки проблеми виховання в особистості соціальних умінь, розкрити зміст та структуру поняття «соціальні уміння дитини третього року життя».

2. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови оптимізації освітнього процесу у ЗДО, спрямованого на виховання у дітей раннього віку соціальних умінь.

3. Визначити критерії, показники та компоненти, за якими оцінюється міра вихованості у дітей третього року життя елементарних форм соціальних умінь.

4. Схарактеризувати рівні вихованості соціальних умінь досліджуваних раннього віку.

5. Розробити методичні рекомендації педагогам ЗДО щодо ефективного виховання у дітей раннього віку соціальних умінь.

Об'єкт дослідження - процес виховання у дітей третього року життя соціальних умінь

Предмет дослідження - особливості вихованості та педагогічні умови оптимізації процесу формування у дітей раннього віку соціальних умінь у спільній з однолітками діяльності.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступають: положення філософії та психології про системність як оптимальну форму функціонування особистості (В. Кремень, С.Максименко, Ю.Приходько, Л.Шелестова); вчення про детермінацію і закономірності розвитку особистості у ранньому та дошкільному дитинстві (О.Кононко, Г.Костюк, В.Котирло, Т.Піроженко); положення про соціальні уміння як комплексну характеристику зростаючої особистості (І.Бех, В.Кузьменко, Т.Шарапова); психолого-педагогічні засади гармонійної соціалізації дітей раннього віку (А.Блеч, І.Гладченко, С.Трикоз, Л.Ярмола).

З метою розв'язання означених вище завдань дослідження нами використано **методи:**

- *теоретичні*: вивчення психолого-педагогічних джерел з метою уточнення змісту поняття «соціальні уміння», розробки критеріїв, показників та компонентів соціальних умінь дітей третього року життя; аналіз, порівняння та узагальнення емпіричних даних з метою діагностики особливостей вихованості у дітей раннього віку соціальних умінь та методики їх ефективного виховання у ЗДО; методів в процесі спілкування з однолітками;
- *емпіричні*: діагностичні (спостереження, проєктивні методики, моделювання експериментальних ситуацій); педагогічний експеримент;
- *статистичні*: методи кількісного аналізу з метою узагальнення емпіричних даних та визначення основних особливостей соціальних умінь дітей третього року життя..

Наукова новизна результатів дослідження:

- *уперше* описано комплекс педагогічних умов та методику реалізації в педагогічній практиці ефективної організації спільної діяльності дітей третього року життя; визначено критерії, показники, компоненти та експериментально визначено рівні вихованості у дітей раннього віку соціальних умінь; розроблено систему ефективного виховання у досліджуваних третього року життя соціальних умінь у ЗДО;

- *уточнено* зміст понять «виховання соціальних умінь» та «вихованість соціальних умінь» дітей третього року життя; схарактеризовано структуру провідного поняття, до складу якої увійшли: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти; деталізовано вікові та індивідуальні особливості соціальних умінь дітей третього року життя;

- *подальшого розвитку* набули методи і форми виховання у дітей раннього віку соціальних умінь в умовах ЗДО.

Теоретичне значення дослідження полягає у розробці концептуальних засад організації процесу виховання у дітей раннього віку соціальних умінь; у визначенні змісту та структури провідних категорій

дослідження; в описів рівнів вихованості у дітей третього року життя уміння налагоджувати продуктивну взаємодію з однолітками у розробці шляхів та засобів ефективного виховання у досліджуваних вказаного віку соціальних умінь

Практичне значення дослідження полягає у розробці діагностичного інструментарію для вивчення особливостей вихованості у дітей раннього віку соціальних умінь; формулюванні підходів до створення в умовах ЗДО розвивального середовища, сприятливого для формування продуктивної взаємодії дітей, забезпечення істотного підвищення ефективності процесу виховання у досліджуваних трьох років життя умінь взаємодіяти, спілкуватися, вчиняти мирлюбно та поводитися доброзичливо по відношенню до однолітків.. Результати дослідження та розроблені методичні рекомендації можуть бути використані у процесі підготовки студентської молоді до роботи з соціального виховання дітей раннього віку.

Впровадження результатів проведеного дослідження здійснювалося через:

участь у: науково-практичних конференціях:

- Сучасне дошкілля: актуальні проблеми , досвід, перспективи розвитку, 18 жовтня 2022 року, м. Ніжин, тема «Діагностика та умови ефективного розвитку соціальних умінь у дітей раннього віку».
- Сучасне дошкілля: актуальні проблеми , педагогічні пошуки, здобутки, 20 червня 2023 року, м. Ніжин, тема «Соціальні уміння дитини раннього віку: суть та особливості розвитку в процесі соціалізації».

друк статей:

- «Соціальні уміння дитини раннього віку: суть та особливості розвитку в процесі соціалізації», збірник матеріалів регіональної науково-практичної інтернет-конференції для студентів, молодих науковців педагогів практиків Сучасне дошкілля: актуальні

проблеми , педагогічні пошуки, здобутки, 20 червня 2023 року, ст.115.

- «Діагностика та умови ефективного розвитку соціальних умінь у дітейраннього віку», збірник наукових статей студентів, магістрів, молодих науковців Сучасне дошкілля: актуальні проблеми , досвід, перспективи розвитку, 18 жовтня 2022 року, ст. 109.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи: кваліфікаційна робота складається з вступу, двох розділів, висновків до кожного, списку використаних джерел, додатків. Текст містить 2 таблиці, список джерел нараховує 61 позицію . Загальний обсяг роботи 61 сторінки, з них основного тексту 41 сторінка.

РОЗДІЛ І. ТЕОРТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ УМІНЬ В РАННЬОМУ ОНТОГЕНЕЗІ

І.1. Соціальні уміння як інтегральне явище та особистісний феномен

У контексті нашого дослідження, присвяченого особливостям виховання соціальних умінь в ранньому онтогенезі, становлять інтерес ряд важливих і взаємопов'язаних між собою понять, які потребують уточнення, Це, зокрема: «соціальний розвиток», «соціальні потреби», «соціальні норми», «соціалізація особистості», «соціальна діяльність», «соціальні здібності», «соціальні уміння», «соціальне виховання». Кожне з них має свою специфіку і відіграє певну роль у формуванні соціального профілю (соціального портрету) особистості. Зупинимося на кожному з них детальніше.

Аналіз наукових даних Г.Беленької, Н.Гавриш, Н.Кирста, Н.Лисенко, Ю.Приходько, І.Сіданіч, П.Щербань та інших фахівців засвідчує, що під соціальним розвитком переважна більшість з них розуміють процес і результат залучення особистості до взаємодії з соціумом з метою заохочення до соціальної активності, гармонійного входження у соціальний простір, самореалізації та самовдосконалення. Вказані автори підкреслюють, що на соціальний розвиток впливають як зовнішні (зокрема, взаємодія закладів освіти з сім'ями вихованців, так і внутрішні (самостійна діяльність суб'єкта в соціумі) чинники. Їх дієвість залежить від спрямованості, змісту і виховного потенціалу соціуму.

Згідно узагальнень А.Богущ, мета соціального розвитку полягає у формуванні соціально значущих якостей особистості, її соціальних потреб, здібностей, умінь, цінностей. На думку вказаного автора, результатом ефективного соціального розвитку є *соціальна активність*, яка проявляється у здатності особистості розв'язувати актуальні для неї задачі й засвідчується її якісними змінами в усіх сферах життя і видах діяльності. Як і більшість фахівців, А.Богущ до показників оцінки ефективності соціального розвитку

особистості відносить сформованість: базових якостей особистості; життєво необхідних соціальних знань, умінь та навичок; наукового світогляду; повноцінної гармонійної соціалізації; готовності та вміння допомагати тим, хто цього потребує; здатності досягти бажаного соціального статусу; продуктивну взаємодію з оточуючими людьми; вміння діяти самостійно та досягати успіху у соціально значущій діяльності [6] .

Проблема соціального розвитку дитини раннього і дошкільного віку була і залишається предметом уваги багатьох вітчизняних психологів і педагогів. Завдяки цьому визначено зміст соціального розвитку особистості (Л.Дичківська, Г.Лещук, Л.Тарабпсова, І.Печенко та ін.); схарактеризовано особливості розвитку особистості на ранніх етапах онтогенезу (В.Котирло, С.Ладивір, Т.Піроженко та ін.); розкрито зміст і структуру соціальної компетентності дитини дошкільного віку (О.Кононко, Т. Поніманська, І.Рогальська, Л.Тур та ін.); визначено специфіку соціалізації дитини раннього віку (А.Блеч, І.Гладченко, С.Трикоз, Л.Ярмола та ін.); теоретично обґрунтовано та експериментально підтверджено ефективність педагогічних умов оптимізації процесу соціального розвитку дошкільників (І.Бех, А.Богущ, Л.Варяниця, Н.Гавриш, Л.Карнаух та ін.). Хоча в цілому проблема соціального розвитку є однією з найбільш досліджених, до сьогодні бракує теоретико - експериментальних праць вітчизняних фахівців з такого її аспекту, як виховання у дітей раннього віку елементарних форм соціальних умінь.

У контексті нашого дослідження, присвяченого особливостям виховання соціальних умінь в ранньому онтогенезі, становлять інтерес ряд важливих і взаємопов'язаних між собою понять , які потребують уточнення, Це, зокрема: *«соціальний розвиток»*, *«соціальні потреби»*, *«соціальні норми»*, *«соціалізація особистості»*, *«соціальна діяльність»*, *«соціальні здібності»*, *«соціальні уміння»*, *«соціальне виховання»*. Кожне з них має свою специфіку і відіграє певну роль у формуванні соціального профілю (соціального портрету) особистості. Зупинимося на кожному з них детальніше.

Аналіз наукового доробку Г.Беленької, Н.Гавриш, Н.Кирста, Н.Лисенко, Ю.Приходько, І.Сіданіч, П.Щербань та інших фахівців засвідчує, що під соціальним розвитком переважна більшість з них розуміють процес і результат залучення особистості до взаємодії з соціумом з метою заохочення до соціальної активності, гармонійного входження у соціальний простір, самореалізації та самовдосконалення. Вказані автори підкреслюють, що на соціальний розвиток впливають як зовнішні (зокрема, взаємодія закладу освіти з сім'ями вихованців), так і внутрішні (самостійна діяльність суб'єкта в соціумі) чинники. Їх дієвість залежить від спрямованості, змісту і виховного потенціалу ЗДО.

Згідно узагальнень І.Рогальської, мета соціального розвитку полягає у формуванні соціально значущих якостей особистості, її соціальних потреб, здібностей, умінь, цінностей. На думку вказаного автора, результатом ефективного соціального розвитку є *соціальна активність*, яка проявляється у здатності особистості розв'язувати актуальні для неї задачі й засвідчується її якісними змінами в усіх сферах життя і видах діяльності. Як і більшість фахівців, І.Рогальська до показників оцінки ефективності соціального розвитку особистості відносить сформованість: базових якостей особистості; життєво необхідних *соціальних* знань, *умінь* та навичок; повноцінної гармонійної соціалізації; готовності та уміння допомагати тим, хто цього потребує; здатності досягти бажаного соціального статусу; продуктивну взаємодію з оточуючими людьми; уміння діяти самостійно та досягати успіху у соціально прийнятний спосіб [55] .

Т.Поніманська , Л.Врочинська зазначають, що *соціальні уміння* є важливим результатом соціального розвитку особистості та показником її прогресивного зростання. Соціальні уміння проявляються й формуються в процесах адаптації людини до нових умов і вимог життя (звикання, прийняття їх як необхідності) та соціалізації (засвоєння нею необхідних для повноцінного функціонування у соціумі правил і норм поведінки). Згідно

даних досліджень вказаних фахівців, соціалізація дитини відбувається найбільш активно під час взаємодії дитини з однолітками у ЗДО [9, 53].

Хоча проблема соціалізації особистості була і залишається однією з досліджуваних вітчизняними психологами і педагогами. В то й же час безпосередньо соціальні уміння як важлива компонента соціального розвитку особистості до сьогодні виступає предметом вивчення лише окремих дослідників. Як зазначає О.Кононко, соціальні уміння уможливають успішну взаємодію дошкільників з оточуючими людьми, дозволяють вести грамотний діалог, підвищують якість комунікації, сприяють розвитку уміння контролювати власні емоції. Соціальні уміння і навички не лише активізують спілкування, але й дозволяють людині контролювати свої емоційні стани та проявляти себе у різних сферах життя. Вказаний фахівець підкреслює: особа з розвиненими соціальними уміннями і навичками зазвичай володіє організаційними здібностями, вміє переконувати, здатна аргументувати свою позицію, спроможна використати логіку й красномовство. Така особистість уміє себе подати, управляти своєю поведінкою, регулювати емоції та голос, вести бесіду, знаходити своє місце в колективі, адекватно реагує на успіхи і невдачі [28].

Соціальні *уміння* – важлива складова соціального розвитку особистості та показник її прогресивного зростання. Соціальні уміння проявляються й формуються в процесах адаптації людини до нових умов і вимог життя (звикання, прийняття їх як необхідності) та соціалізації (засвоєння нею необхідних для повноцінного функціонування у соціумі правил і норм поведінки). Слід констатувати, що проблема соціалізації особистості була і залишається однією з досліджуваних вітчизняними психологами і педагогами. В то й же час безпосередньо соціальні уміння як важлива компонента соціального розвитку особистості до сьогодні виступає предметом вивчення лише окремих дослідників.

Як зазначає І.Печенко, соціальні уміння уможливають успішну взаємодію особистості з оточуючими людьми, дозволяють вести грамотний

діалог, підвищують якість комунікації, сприяють розвитку уміння контролювати власні емоції. Соціальні уміння і навички не лише активізують спілкування, але й дозволяють людині контролювати свої емоційні стани та проявляти себе у різних сферах життя. Вказаний фахівець підкреслює: особа з розвиненими соціальними уміннями і навичками зазвичай володіє організаційними здібностями, вміє переконувати, здатна аргументувати свою позицію, спроможна використати логіку й красномовство. Така особистість уміє себе подати, управляти своєю поведінкою, емоціями та голосом, вести бесіду, знаходити своє місце в колективі, адекватно реагує на успіхи і невдачі [49].

У дослідженні Н.Гавриш конкретизовано: поняття «соціальні уміння», під якими розуміються освоєні суб'єктом способи виконання дій, які забезпечуються сукупністю набутих знань і умінь, необхідних для виконання певної соціальної ролі. Автор обґрунтував основні підходи до процесу формування соціальних умінь особистості засобами етикету визначив критерії сформованості соціальних умінь на основі засобів етикету і соціальних ролей, рівні та їх показники. Вказаним фахівцем доведено, що результати дослідження дозволяють здійснювати багатоаспектний підхід до вирішення проблеми гуманізації дошкільної освіти, розширюють наукові уявлення про механізми соціалізації особистості. Створена програма формування соціальних умінь дітей дошкільного віку, в якій виділені принципи її конструювання, визначено педагогічні умови формування соціальних умінь, запропоновано сучасні методи їх виховання [10].

На думку Л.Карнаух, соціалізація, в процесі якої формуються соціальні уміння, кваліфікується як найбільш широке поняття серед процесів, що характеризують виховання особистості. Формування соціальних умінь як освоєні способи виконання дій, сприяють успішному виконанню соціальних ролей, що є одним з механізмів соціалізації особистості. Створення моделі процесу формування соціальних умінь дозволяє виявити змістовно-організаційний аспект у відповідності з логікою розвитку самої дитини.

Процес формування соціальних умінь має будуватися з врахуванням антропологічного, середовичного та діяльнісного підходів і оцінюватися за критеріально-орієнтованою системою соціальних показників [25].

У дослідженні Л.Тарабанової обґрунтовано підходи до реалізації принципу гуманізації педагогічного процесу, згідно з яким в основу спілкування з дитиною покладено суб'єкт-суб'єктні відносини. Як зазначає фахівець, дошкільна освіта, спираючись на принципи гуманізму, має стати джерелом формування соціального досвіду дитини. На часі пошук шляхів вдосконалення процесу формування соціальних умінь особистості різними засобами. Ідея формування соціальних умінь є відображенням тенденції переходу до особистісно-орієнтованого підходу, який забезпечує єдність і зв'язок соціокультурного простору і особистості, яка розвивається як індивідуальність.

Згідно положень Л.Тарабанової, внаслідок розкриття того, що проблема формування соціальних умінь є важливою соціально-педагогічною проблемою, так звана соціалізація виступає центральним компонентом освітнього процесу. Залучення дітей до освоєння норм і правил співжиття в колективі створює умови для усвідомлення ними значення соціального досвіду в житті людини, сприяє успішному виконанню вікових соціальних ролей. Людина як суб'єкт соціальних відносин та свідомої соціальної діяльності має добре укорінитися у сучасному світі [60]. .

І.2.Особливості соціального розвитку дитини раннього віку в процесі спілкування

Соціальний розвиток дитини раннього віку – поняття об'ємне й багатоаспектне. У широкому смислі слова – це входження дитини у світ дорослих людей, освоєння ним моральних норм і правил, налагодження взаємодії. Значення проблеми не втрачає свого значення з огляду на важливість раннього соціального досвіду дитини для її гармонійного розвитку. Однією з важливих проблем вивчення соціального розвитку дітей

раннього віку є дослідження тих особливостей, які засвідчують її здатність вийти за межі сімейного кола, про здатність включення у широкий соціальний контекст, взаємодію з іншими людьми.

Згідно даних вікової психології та дошкільної педагогіки, упродовж усього періоду раннього дитинства провідною діяльністю є предметна. Завершується ранній вік виникненням нового особистісного утворення. Його смисл полягає у тому, що ставлення дитини кінця третього року життя до себе, до інших людей, до предметного світу починає опосередковуватися системою соціально значущих вимог. Відповідність або невідповідність цим вимогам орієнтує малюка на отримання такого результату дій, який має для нього особистісний смисл. Орієнтація дитячої діяльності на цілі, значущі у контексті суспільного, культурного, соціального життя людей, розвиває у малюків інтерес до неї, чутливість до впливів авторитетних людей, уміння адекватно реагувати.

У процесі соціального розвитку формуються соціальні уміння у дітей раннього віку. З метою розкриття змісту процесу соціалізації А. Капська розглядає співвідношення цього поняття з поняттями «виховання» і «соціальний розвиток». Автор зазначає, що соціалізацію не можна зводити до поняття «виховання» ні у вузькому, ні у широкому розумінні. На думку автора, виховання передбачає систему цілеспрямованих впливів, за допомогою яких в особистості формуються певні риси і соціальні якості, завдяки яким вона долучається до культури. Характеризуючи особливості процесу соціалізації, А.Капська звертає увагу, перш за усе, на стихійності цього процесу та більшу можливість для дитини здійснювати самостійні вибори. Фахівець підкреслює, що соціальний розвиток дітей слід розуміти як об'єктивний і водночас керований процес взаємодії кількісних і якісних змін соціальних характеристик особистості в ході її становлення як суб'єкта суспільного життя. [23].

Згідно даних досліджень С.Курінної, «соціалізація» розуміється як організований і спонтанний процес, в ході якого відбувається становлення і

розвиток соціальних знань, умінь та навичок. Водночас автор зазначає, що використання поняття «соціалізація» у значенні “виховання” як синоніму ускладнює розв’язання проблеми формування соціальної компетентності дітей у різних умовах життєдіяльності. Внаслідок позитивного впливу різноманітних чинників відбувається інтеграція дитини в суспільство, «вростання в людську культуру», тобто її соціалізація [37].

Досліджуючи соціальну поведінку дітей раннього віку, О.Кононко акцентує увагу на важливості розвитку в процесі соціалізації малюків таких важливих соціальних умінь, як уміння правильно вітатися, прощатися, вибачатися, ділитися, допомагати, жаліти, радіти спільним діям та результатам, застосовувати у спілкуванні вербальні та невербальні (міміку, жести) засоби ставитися доброзичливо до партнера та повагою до себе. Дитячий психолог актуалізує важливість плекання у дітей раннього віку зачатки почуття самовартісності [30].

Аналізуючи процес соціального розвитку дітей двох-трьох років, провідні фахівці в якості провідної оперують категорією «соціалізація». Вони підкреслюють: на відміну від понять «виховання» і «розвиток», соціалізація охоплює і сам процес, і результати взаємодії індивіда з сукупністю соціальних впливів, в результаті чого реалізується розвиток людини від індивідуального до соціального. Соціальний розвиток дитини постає як взаємозв'язок соціалізації, тобто оволодіння соціокультурним досвідом, його засвоєння і відтворення, з індивідуалізацією набуттям самостійності, відносної автономності.

Якщо під час входженні дитини в соціум або спільноти різного порядку та рівня розвитку встановлюється рівновага між процесами соціалізації та індивідуалізації, зростаюча особистість, з одного боку, засвоює цінності та норми соціуму, а з іншого – збагачує свій індивідуальний досвід. Фахівці наголошують: основою соціалізації особистості є соціальний досвід, засвоюючи який, дитина здійснює власний саморозвиток та самореалізацію, стає соціально компетентною. Соціальна компетентність - це складна

полікомпонентна властивість особистості, її інтегральна якість, яка складається з цілого комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей і виявляється у соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості.

На думку М.Докторович, соціальна компетентність означає оволодіння дитиною мінімальними навичками соціальної активності, які необхідні для життя у сучасному суспільстві та оволодіння соціальними навичками, які дозволяють повноцінно виконувати свої соціальні ролі. Відбувається «формування певних особистісних властивостей, потреб, здібностей, елементарних теоретичних уявлень та практичних умінь, які забезпечують дитині життєздатність. Компетентність гарантує усвідомлення дитиною того, як слід себе поводити, щоб бути гармонійною, співзвучною з іншими, почувати себе в будь-якому товаристві комфортно. Соціальна компетентність відіграє важливу роль у загальному розвитку особистості дошкільника, засвідчує зрілість дошкільника як соціальної особи. Щоб стати соціально зрілим, дитині дошкільного віку належить пройти довгий шлях, зрозуміти, чого хочуть від неї люди, які її оточують, оволодіти моральними нормами, ознайомитися з правилами співжиття з іншими людьми, навчитися диференціювати вимоги різних дорослих, дістати уявлення про межі прийнятної та схвалюваної поведінки, усвідомити ймовірність використання оточенням соціальних санкцій у разі його виходу за ці межі [19].

М.Лесіна наголошує на важливості єдності процесів соціалізації та індивідуалізації. Вона вказує, що в процесі взаємодії дитини зі світом і людьми задовольняються водночас дві її потреби: потреба у самореалізації як виявленні і утвердженні себе серед інших та потреба у соціалізації як можливість знайти своє місце в суспільстві. Соціалізація забезпечує індивідуалізацію, оскільки лише у соціальних зв'язках, спілкуванні, взаємодії відбувається самовизначення у соціокультурному просторі та розвивається самосвідомість [42].

Згідно даних досліджень Н. Лисенко, якщо при входженні дитини в соціум установлюється рівновага між процесами соціалізації і індивідуалізації, коли, з одного боку вона засвоює норми і правила поведінки, прийняті в даному суспільстві, а з іншої – вносить свій значний «вклад» в неї, у свою індивідуальність, відбувається її інтеграція в соціум. При цьому відбувається взаємна трансформація і особистості, і середовища. Ці процеси проявляються на всіх рівнях соціуму, в тому числі при входженні дитини в якусь конкретну групу, спільноту людей і чинять вплив на формування певних особистісних якостей. За своєю суттю індивідуалізація і соціалізація є необхідними, нерозривно взаємопов'язаними компонентами єдиного процесу особистісного розвитку, певний рівень якого породжує детермінацію, самоуправління особистості, яка свідомо організовує своє життя, а відтак і свій розвиток [40].

Базуючись на доробку фахівців у дослідженні під соціалізацією ми розуміємо процес засвоєння дитиною раннього віку необхідних для її гармонійної взаємодії з однолітками та дорослими знаннями елементарних моральних норм і правил. Соціальні уміння кваліфікуються як здатність дітей двох-трьох років налагоджувати стосунки, діяти разом, виявляти доброзичливість, досягати поставлених цілей. Встановлено, що соціальні уміння передбачають спроможність дітей раннього віку використовувати у спілкуванні з однолітками вербальні та невербальні засоби.

У контексті сказаного заслуговує на увагу дослідження, в якому схарактеризовано феномен дитинства, дитяча спільність як важлива компонента соціального життя. Автор визначає соціальну психологію дитинства як міждисциплінарну сферу, розглядає дитинство як особливу психосоціокультурну категорію, предметом якої є відносини, опосередковані взаємодією дошкільника із світом, з іншими людьми. Гончарова-Горянська М. кваліфікує відносини як багатовимірну ієрархічну систему зв'язків дитини з оточуючим світом, які розвиваються у часі і просторі [13].

У колі інтересів Т.Кравченко, знаходяться поняття «соціальна позиція дитини», «особистий вибір у спільній діяльності», «дитяча картина світу», «побудова дитиною простору власних стосунків з соціальним світом», «асиміляція соціального досвіду». Значне місце автором приділене розкриттю основних функцій дитячої субкультури. До основних з них автор відносить: соціалізуючи, самореалізація, психотерапевтичну, культуру охоронну та прагматичну (готовність до розв'язання проблем у майбутньому). Аналізуючи феномен дитинства крізь призму культури, вказаний фахівець центрує увагу на проблемі соціального розвитку особистості, гармонійного співіснування дитячої та дорослої субкультур [32].

Г.Балл аргументовано доводить, що категорія «адаптація» має відношення до аналізу процесу розвитку особистості, спрямована на досягнення нею рівноваги у взаєминах з соціумом. На думку вченого, адаптація є процесом, спрямованим не лише на збереження і відтворення певного ставлення, але і на вихід за рамки наявної ситуації. Автор вважає, що адаптація є процесом встановлення оптимальної відповідності особистості й соціального середовища в ході її активної діяльності. Завдяки адаптації особистість задовольняє актуальні потреби, реалізує значущі цілі, зберігає своє здоров'я, забезпечує відповідність діяльності й поведінки вимогам соціального середовища, відіграє важливу роль у підтримці їхніх адекватних відносин [3].

Л.Варяниця, І.Печенко, досліджуючи проблему соціального розвитку дошкільника, оперують такими поняттями, як «феномен дитинства», «статус дитинства в суспільстві», «охорона дитинства», «дитяча субкультура», «соціально-комунікативна компетентність» тощо. Вказані автори актуалізують проблему моделювання виховного простору у закладі дошкільної освіти, спрямованого на забезпечення самовизначення особистості й створення умов для її духовного становлення. Фахівці привертають увагу до характеру взаємодії дитячого і дорослого світів, характеризують дитячу субкультуру як фактор соціалізації дошкільників,

вважають комфортність важливим показником гармонійного входження дитини у широкий світ [49].

Характеризуючи інтегративну якість особистості дошкільника, О.Кононко привертає увагу до того, що соціальна компетентність:

- засвідчує зрілість дошкільника як соціальної істоти;
- за змістом синонімічна поняттю «соціальна досвідченість»;
- є інтегральною властивістю особистості, єдністю соціальних знань, умінь, навичок, звичок та базових якостей, що засвідчують її систему цінностей;
- виражається уміннями діяти активно, адекватно ситуації, використовувати соціально прийнятні засоби та прийоми, досягати позитивних соціальних результатів;
- виявляється у соціальних почуттях та якостях – сприйнятливості, людяності, справедливості, небайдужому ставленні до подій, ситуацій, вчинків оточуючих;
- проявляється у прагненнях дитини до самореалізації, саморозвитку та самозбереженні у соціальному середовищі та налагодженні конструктивних взаємин з оточуючими;
- засвідчується здатністю орієнтуватися, пристосовуватися до нового та позитивно впливати на соціальне довкілля [29].

Таким чином, у широкому розумінні слова виховання у дітей раннього віку соціальних умінь виступає процесом привласненням ними досвіду людської взаємодії і, відповідно, становлення особистості як носія культури та члена суспільства. Основним завданням соціального виховання дошкільників є розвиток «смаку» до соціальної діяльності, виховання здатності підніматися над своїми егоїстичними інтересами, встановлювати з оточуючими людьми доброзичливі відносини..

1.3. Принципи та педагогічні умови ефективного виховання соціальних умінь дітей третього року життя.

З метою оптимізації процесу виховання у дітей третього року життя соціальних умінь, слід було створити у ЗДО, де проводився експеримент, розвивальне середовище. З цією умовою у практику важливо запровадити такі принципи:

- особистісно орієнтовану освітню парадигму (О.Кононко, О.Олійник, Т.Піроженко);
- гуманізації освітнього процесу (І.Дичківська, Т.Поніманська, Н.Лаба);
- компетентнісний підхід (А. Аніщук, І.Бех, В.Кремень);
- суб'єктний підхід (О.Сухомлибнська, В.Татенко, Т.Титаренко)

Упровадження у педагогічну практику вказаних вище принципів орієнтувало вихователя на: сприйняття дитини особистістю з своєю індивідуальною історією розвитку; визнання дитини найвищою цінністю, здатною на вільний розвиток та реалізацію своїх можливостей; на ставлення до дитини як до активного суб'єкта власної життєдіяльності; на оцінку соціальної компетентності як інтегралу з відповідних знань, умінь та базових якостей особистості (цінності).

Як зазначає Л.Карнаух, модель формування соціальних умінь дітей має включати у себе взаємопов'язані, послідовно змінюючи один одного моменти, на кожному з яких визначаються свої цілі, зміст, методи, засоби та форми. Навчання ввічливості спілкування з однолітками спрямовується на прийняття дитиною своєї соціальної ролі – зразка поведінки, схвалюваної оточуючими. Автор підкреслює: важливо закріплювати у дітей знання правил поведінки, необхідних для успішної та безпечної життєдіяльності у соціальному середовищі. Доцільно сприяти оволодінню дітьми засобами рольової поведінки з однолітками – відгукнутися на потребу, допомогти, відчути інтерес до використання своїх соціальних умінь в різних життєвих ситуаціях [25].

У процесі виховання соціальних умінь важливо використати сукупність умов - загальних і часткових. До загальних відносяться умови, які впливають

на цілісний процес і можуть використовуватися у будь-якій іншій системі – методологічне забезпечення, яке полягає у виборі теоретичних основ організації процесу формування соціальних умінь. Часткові умови спрямовуються на формування соціальних умінь особистості, створення моделі формування соціальних умінь, розробка програми роботи з досліджуваними. Напрямом часткової програми є формування соціального досвіду дитини, взаємодія з батьками. Основними педагогічними умовами, дотримання яких сприяють формуванню соціальних умінь дітей є розроблена програма роботи з дошкільниками, спрямована на освоєння культури спілкування з однолітками.

За даними дослідження О.Кононко, сутність позанавчальної діяльності дітей полягає у тому, що вона інтегрує сукупність занять, які виконуються за інтересами, схильностями, вибору особистості на базі індивідуального досвіду. Вона може бути у різній мірі педагогічно організованою – спеціально змодельованою дорослими або саморегульованою. Обидва види продуктивні для формування соціальних умінь і можуть бути з успіхом використані педагогом. Педагогічно організована діяльність транслює зразки і способи саморегуляції поведінки та діяльності дітей. Найбільш ефективними формами активізації соціокультурного досвіду дітей раннього віку є поєднання індивідуальних, групових і колективних справи [31].

У контексті нашої роботи становить інтерес дослідження С.Курінної, яка визначила педагогічні умови, за яких соціальне виховання дітей виявляється ефективним. До основних умов автор відносить: вдосконалення змісту життєдіяльності дітей раннього віку; розширення поля вибору занять, які сприяють гармонійному розвитку особистості; активізація соціокультурного досвіду дітей; використання різноманітних і варіативних форм і методів їхньої діяльності. Комплексне і систематичне їх упровадження у педагогічну практику сприяє формуванню у дітей

соціальних умінь, гармонізує процес їхньої соціалізації, вдосконалює соціальні навички [37].

З огляду, що в контексті проблеми формування соціальної компетентності становлять праці, присвячені аналізу умов становлення і розвитку в ранньому онтогенезі комунікативних властивостей особистості. Цей процес триваліший і складний, він передбачає, на думку І.Савченко, такі етапи: формування довіри, прихильності до людей; виникнення мовлення; формування відкритості світу; формування самосвідомості; розвиток комунікативних здібностей; закладання основ організаторських здібностей; поява потреби у самовизначенні; закріплення комунікативних властивостей особистості. Зазначений вище фахівець вказує на важливість виникнення експресивно-мімічних засобів спілкування, які в онтогенезі виникають першими і виражають зміст відносин. Їх розвиток і збагачення – одна з важливих виховних завдань раннього віку [57].

Поступово формується самосвідомість дитини, малюк усвідомлює свої якості та можливості, використовує займенник «Я»; відкриває відмінності між собою та іншими людьми, оперують займенниками «моє» - «твоє». Як зазначає Л.Артемова, дитина навчається розуміти інших людей, їхній стан, в неї з'являється прагнення заспокоїти, пожаліти, обійняти. Дитина здатна пригадати свої попередні емоційні відчуття і вчинити відповідно своєму особистому досвіду. Так формується індивідуальний досвід зростаючої особистості. Інтенсивний розвиток мовлення відбувається у процесі спілкування з іншими та у предметній діяльності. За сприятливих умов виховання у малюка виникає здатність стати на точку зору іншої людини, зрозуміти її переживання [1].

Говорячи про важливість розвитку у дитини раннього віку комунікативних умінь, Т.Рогальська-Яблонська зазначає: заохочення і підтримка дорослим потреби дитини у спілкуванні з однолітками, звернення уваги на перші спроби малюка продемонструвати іншим свої можливості, ініціювання своєї допомоги - усе це закладає фундамент особистості,

зкладає чутливість ставлення до них однолітків. Виникнення елементарних форм вольової регуляції поведінки, здатності контролювати свої предметні дії, співвідносити кінцевий результат з поставленою метою – показники особистісного зростання. Поява внутрішньої позиції, більш-менш стійкої системи ставлень до себе, до людей, до оточуючого світу виступає відправним пунктом для формування вольових рис особистості – самостійності, цілеспрямованості, наполегливості [53].

Створення у ЗДО розвивального соціокультурного середовища – важливе освітнє завдання. Як зазначає І.Печенко, уявлення про правила поведінки поступово закріплюється, дитина керується ними у спілкуванні з однолітками. Виникають перші симпатії та антипатії, перші дитячі угруповання. Ця соціальна потреба виступає передумовою для формування первинних естетичних потреб, наприклад таких, як ввічливість з товаришами, уміння проявити доброзичливість, здатність помітити утруднення однолітка. Малюк починає засвоювати елементарні норми групової поведінки. Зростає уміння слухати, говорити по черзі, враховувати досвід та інтереси партнера по спілкуванню, проявляти увагу і готовність продовжити спілкування невербальними засобами (поглядом). Відбувається автоматизація уявлень дитини про рольові обов'язки дорослих людей [19].

Професійна компетентність педагога з виховання у дітей раннього віку соціальних умінь є важливою умовою оптимізації виховного процесу. Як зазначають провідні фахівці, сформованість соціальних умінь вихователя – запорука того, що діти раннього віку успішно оволодіють відповідними навичками, навчатися конструктивно та гармонійно спілкуватися з однолітками. За даними дослідження О.Шишової, комунікативні уміння мають стати одним з домінуючих компонентів кваліфікаційної характеристики педагога. Комунікативні уміння є сукупністю взаємодоповнюючих один одного перцептивно-рецептивних, інтерактивних, вербальних і невербальних умінь. Взаємодія і взаємозв'язок організаційно-цільового, процесуально-методичного, змістового і оціночно-результативного

компонентів виступають умовами ефективного формування комунікативних умінь педагогів. Комунікативна компетентність вихователя ЗДО забезпечується формуванням у них таких умінь: перцептивно-рецептивних комунікативних умінь, інтерактивних комунікативних умінь, вербальних комунікативних умінь, невербальних комунікативних умінь.

О.Кононко зазначає: формування комплексу комунікативних умінь досягається завдяки реалізації таких завдань:

- сформувати вміння розпізнавати особистість за її зовнішніми ознаками вибору стратегії і тактики поведінки; вміти читати настрій співбесідника: вміти слухати і чути партнера;
- сформувати вміння саморегуляції свого емоційного стану: організовувати продуктивне спілкування; встановлювати та коректно виходити з контакту, взаємодіяти на рівні діалогу та полілогу; володіння навичками управління групою; вміння розв'язувати конфлікти;
- сформувати вміння володіти мімічними засобами спілкування (міміка, жести, пантоміміка, контакт очей, дистанційне спілкування; наявність яркого образного мовлення та навичок асертивності [28]..

О.Шишоваа підводить підсумки: рівні сформованості у педагогів комунікативних умінь визначаються за такими критеріями: комунікабельність, емпатичні тенденції (емпатія у спілкуванні), самоконтроль, культура мовлення, комунікативні вміння. Умовами, що оптимізують процес виступають: збагачення знань у сфері професійного спілкування, розвиток перцептивно-рецептивних комунікативних умінь, виховання інтерактивних умінь, плекання вербальних та невербальних умінь [61].

Забезпечення професійної та особистісної компетентності вихователя ЗДО у соціальній сфері у поєднанні з вихованням у дітей трирічного віку соціальних умінь слугуватимуть підвищенню ефективності процесу

виховання. Базуючись на аналізі викладених вище наукових джерел, у дослідженні було виділено такі умови ефективного виховання соціальних умінь у дітей третього року життя:

1.Збагачення уявлень дітей раннього віку про соціальні уміння як важливу складову соціальної компетентності.

2.Вправлення досліджуваних в уміннях проявляти комунікативні, мовленнєві та етикетні можливості.

3. Осучаснити зміст та методи виховної роботи з соціального розвитку з батьками вихованців.

Упровадження у педагогічну практику комплексу визначених вище педагогічних умов сприятиме оптимізації освітнього процесу у закладі дошкільної освіти.

Висновки до розділу I

Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема виховання у дітей третього року життя соціальних умінь залишається до сьогодні недостатньо дослідженою віковою психологією та дошкільною педагогікою. Наслідком цього є недостатня визначеність змісту провідних категорій, зокрема категорії «соціальні уміння». На часі вивчення особливостей виховання у дітей раннього віку комунікативних умінь, дослідження специфіки їх формування у відкритих та закритих типах дошкільних закладів.

Встановлено, що переважна більшість фахівців кваліфікують соціальну уміння як здатність дитини налагоджувати та підтримувати відносини з іншими людьми та уміння працювати з ними разом задля досягнення поставлених цілей. Говорячи про соціальні уміння, фахівці відносять до них уміння чітко формулювати свої думки, знаходити індивідуальний підхід до партнера по спільній діяльності, сприяння хорошій міжособистісній взаємодії, надання допомоги тим, хто цього потребує.

З'ясувалося, що протягом перших років життя відбуваються суттєві зміни у розвитку соціальності дитини. Останню пов'язують з виникненням

потреби у спілкуванні з оточуючими людьми, появою інтересу до оточуючих людей та їхньої діяльності. Формується самосвідомість, дитина починає оперувати займенником «Я», диференціює емоційний стан рідних та близьких дітей, відчуває почуття любові й прихильності до них, оволодіває елементарними навичками рольової поведінки, обирає для спілкування приємних однолітків, оволодіває предметними діями. Зростає самостійність спонукає дитину використовувати обмежувальну форму звернень до дорослого: «Я сама!».

З метою оптимізації освітнього процесу у закладі дошкільної освіти необхідно підвищити ефективність виховання у дітей раннього віку соціальних умінь та вдосконалити соціальну компетентність вихователів. Обґрунтовано педагогічні умови оптимізації виховного процесу, пов'язані із: збагаченням уявлень дітей раннього віку про соціальні уміння як важливу складову соціальної компетентності; вправлінням досліджуваних в уміннях проявляти комунікативні, мовленнєві та етикетні можливості; осучасненням змісту та методів виховної роботи з соціального розвитку з батьками вихованців. Їх систематичне використання позитивно позначиться на знаннях, емоційному ставленні та соціальних уміннях дітей третього року життя.

РОЗДІЛ П. ДІАГНОСТИКА ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ УМІНЬ У ДИТИНИ ТРЕТЬОГО РОКУ ЖИТТЯ

П.1. Програма і методика констатувального етапу дослідження

Створюючи програму дослідження, ми виходили з розуміння, що під соціальними вміннями ми розуміємо здатність дітей третього року життя підтримувати відносини й спільно діяти з іншими людьми для досягнення поставленої мети. З огляду на вік дітей, матимемо на увазі володіння мімікою, посмішкою, здатність дорожити своїм особистим простором, культурне мовлення, вміння слухати, спроможність зачекати і приймати допомогу інших.

Основним принципом організації експерименту є сприйняття дитини активним суб'єктом життєдіяльності, здатним діяти самостійно, звертатися за допомогою лише у разі об'єктивної необхідності, ставитися до оточуючих доброзичливо, розпізнавати емоційний стан, допомагати тим, хто цього потребує, використовувати мімічні та вербальні засоби спілкування, радіти спільно з іншими однолітками.

Мета констатувального експерименту полягала у визначенні міри вихованості соціальних умінь досліджуваних третього року життя. Реалізація мети потребувала розв'язання комплексу завдань. Основними з них були:

1. Розробка критеріїв оцінки соціальних умінь дітей третього року життя та їх показників.
2. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов оптимізації виховного процесу, спрямованого на виховання соціальних умінь дітей.
3. Створення комплексної методики констатувального експерименту, адекватної предмету дослідження.
4. Визначення та опис рівнів вихованості соціальних умінь досліджуваних

5. Створення технологічного забезпечення освітньої роботи з виховання соціальних умінь, адресованого вихователям ЗДО.

Експеримент проводився на базі ЗДО № 804 «Веселка міста Києва. В ньому взяли участь 14 дітей третього року життя. Експеримент проводився упродовж 2022-2023 рр.

Перше завдання пролягало у визначенні критеріїв оцінки та показників міри вихованості соціальних умінь у дітей третього року життя. У таблиці 2.1. подано основні з них.

Таблиця 2.1

**Критерії та показники міри вихованості соціальних умінь
дітей третього року життя**

КРИТЕРІЇ	ПОКАЗНИКИ
<i>Уміння спілкуватись</i>	Ініціює та позитивно ставиться до запропонованих контактів. Вміє домовлятися, поступатися, чути іншого, узгоджувати з ним свої дії. Комуникативний, проявляє чуйність, доброзичливість, готовність допомогти, пожаліти. Із задоволенням грає з симпатичними дітьми, уникає контактів з неприємними однолітками.
<i>Культура соціального моалення</i>	Культурно вітається, прощається, просить вибачення. Володіє лагідними словами, використовує їх у спілкуванні. Чітко і зв'язно пояснює свою потребу. Характеризується виразною мімікою і пантомімікою. Часто ставить запитання дорослому, очікує чітких відповідей. Знає правила етикету (звертається до дорослого

	на «ви» та по імені-батькові.
<i>Самопрезентація</i>	Оперує займенником «Я», відстоює обистий простір, дорожить усім, що відноситься до «мого». Охоче демонструє оточуючим свої досягнення, прагне самоствердитись. Завершивши завдання, розраховує на схвалення дорослого. намагається продемонструвати їм сильні сторони, якості, досягнення.

У процесі спілкування з дорослими і однолітками фіксувалися структурні компоненти соціальних умінь: *когнітивний компонент* (система уявлень про спілкування та якості, що йому сприяють); *емоційно-ціннісний компонент* (на які цінності орієнтується, як ставиться до пропозиції спільно погратися); *поведінковий компонент* (уміння та навички гармонійного спілкування, використання правил етикету).

Зафіксовані критерії, показники кожного, структурні компоненти соціальних умінь, стабільність їх прояву засвідчували міру сформованості у дітей трирічного віку соціальних умінь.

Розробляючи методику констатувального експерименту, ми орієнтувалися на виділені у дослідженні компоненти. Методи описані нижче.

Методи до когнітивного компоненту соціальних умінь

З метою визначення адекватності уявлень дітей раннього віку, з ними були проведенні з інтервалом у тиждень дві короткі бесіди – загального спрямування та для визначення уявлення про себе.

Бесіда 1.

Мета: з'ясувати особливості уявлень дітей трирічного віку про сферу соціального життя людей. Проводилася індивідуально у звичних для малюка умовах на засадах добровільності. Бесіда містила п'ять запитань.

Експериментатор пропонував дитині визначити зміст таких важливих соціальних умінь: адекватність уявлень малюків про: доброзичливість як якість особистості, форму звернень до дорослої людини, за допомогою чого можна заспокоїти того, хто плаче;, що означає «допомогти» комусь, кого називають другом. З огляду, що в експерименті взяли участь 14 дітей трирічного віку, було опрацьовано 70 відповідей. Їх перелік подано у Додатку А.

Бесіда 2

Мета полягала у з'ясуванні особливостей уявлень дітей про самих себе та їхньої самооцінки певного переліку соціальних проявів поведінки. Бесіда проводилася у звичних умовах і на засадах добровільності. Бесіда містила п'ять запитань, які уможливлювали одержання інформації про: товариськість, манеру знайомства з чужою людиною, самооцінку своєї спроможності допомогти, перелік лагідних слів, які знає малюк, хто твій друг і як тим його обрав. Усього отримано і проаналізовано 70 відповідей дітей третього року життя. Перелік запитань подано у Додатку А.

Метод до емоційно-ціннісного компоненту соціальних умінь

З метою визначення емоційно-ціннісного ставлення до однолітків було організовано гру з допомогою якої ми з'ясуємо, до кого прихильна та чи інша дитини

Гра «Передай іграшку»

Експериментатор пропонує дітям встати у коло. У середині стоїть вихователь і тримає в руках іграшку. Він пояснює, за сигналом дитина має віддати іграшку тому, кому вона хоче (показує, як це зробити) По черзі кожна дитина отримує можливість поділитися іграшкою із своїм товаришем. По завершенні гри кожна дитина називає того, кому віддала іграшку і пояснює, чому так вчинила.

По завершенні вихователь з дітьми обговорює, що переживають діти, які отримали багато іграшок, а що - ті, хто залишився без них. Детальніше – у Додатку Б.

Методи дл поведінкового компоненту соціальних умінь

З метою з'ясування міри сформованості у дітей трирічного віку соціальних умінь було використано спостереження та моделювання ситуації вибору.

Спостереження

Мало на меті – з'ясувати сформованість навичок соціальної поведінки дітей під час проведення музичних занять та театралізованих дійств. За кожною дитиною проводилося по три цілеспрямовані спостереження. З огляду, що в експерименті взяли участь 14 дітей трьох років, усього зафіксовано 42 ситуації. У протоколах спостережень за соціальною поведінкою фіксували: яскравість емоцій, вербальні висловлювання, мімічні та пантомімічні прояви. Детальніше у Додатку В.

Моделювання експериментальної ситуації

Експериментатор запропонував дітям обрати собі пару для спільного виконання практичного завдання. Більшість дітей розподілилися на пари, а дехто – ні. Вихователь на власний розсуд розподіляє на пари малюків, які не змогли визначитися. Усі діти викладають із окремих частин цупкого кольорового паперу будиночок. Перед кожною парою лежить зразок готового будиночку. Дехто з дітей використовує його – приміряє деталі, накладає на зразок, маніпулює ними. Дехто лише дивиться на нього. Вихователь нічого не показує і не підказує, лише повторює інструкцію: « З цих частинок викладіть разом будиночок». У протоколах спостережень фіксуються усі прояви поведінки та характер взаємодії малюків. Детальніше представлено у Додатку В..

Порівняння даних, отриманих у кожному з описаних вище методів та їх узагальнення сприятиме отриманню інформації про міру вихованості у досліджуваних третього року життя соціальних умінь

П.2. Характеристика рівнів розвитку у дітей третього року життя соціальних умінь

Аналіз результатів першої бесіди дозволив зробити висновки про міру знань дітей про прояви соціальності.

Відповіді дітей на перше запитання засвідчили, що переважна більшість дітей трирічного віку орієнтується у змісті поняття «доброзичливий». Так, 20% досліджуваних не лише пояснили зміст даного поняття («добрий», «привітний», «лагідний», «чуйний»), але й розподіли, як спостерігали за проявами доброзичливості різних людей. В той же час 32% малюків змогли визначити зміст категорії, проте більше двох назв не змогли назвати; 36% дітей раннього віку назвали лише одне визначення, а 12% досліджуваних або мовчали, або говорили «Не знаю».

На запитання відносно того, як слід спілкуватись з однолітками, відповіді досліджуваних розподілилися таким чином: 18% досліджуваних трьох років дали просторі й обґрунтовані відповіді типу: спочатку слід познайомитись, назвати свої ім'я і запитати про його, потім дати пограти своєю іграшкою, необхідно звернутися до нього лагідно. Запропонувати помінятися іграшками». Водночас 34% дітей сказали, що «Звернуться на ім'я та запросять грати разом». 30% малюків просто показали, як вони будуть діяти, а 18% просто відмовчались.

На запитання щодо того, як можна заспокоїти дитину, яка плаче, відповіді виявились різноманітними. Так, виділилася група малюків, які запропонували різні варіанти заспокоєння: погладити, сказати ласкаві слова, пообіцяти, що мама обов'язково прийде, запропонували іграшку або смаколик, запросити до гри. Таких дітей виявилось 22%. 32% досліджуваних

дали дещо менший перелік пропозицій. 36% малюків назвали по одному виходу з ситуації, а 10% - не дали відповіді на запитання.

Пояснити зміст поняття «допомога» виявилось не так просто. П'ята частина дітей трьох років дали такі відповіді на запитання: полегшити роботу, підтримати, принести користь, розв'язати ситуацію разом, посприяти у чомусь. В той же час 38% дали правильні, проте більш одноманітні відповіді. 28% досліджуваних дали лише одну відповідь; а 14% відмовчалися або відповіли: «Не знаю».

На запитання відносно визначення змісту поняття «друг» відповіді трирічних дітей розподілилися таким чином: 24% дали розлогі, як на їхній вік, визначення: друг – це той, хто допоможе, хто підтримає у горі і радості, хто тобі симпатизує, хто тебе любить, хто вислухає і порадить. 32% досліджуваних дали меншу кількість визначень, 30% - спромоглися дати одне визначення, а 14% - не змогли дати відповідь на поставлене запитання.

Зупинимося на аналізі відповідей на запитання другої бесіди, спрямовані на визначення власного уміння оцінити свої соціальні уміння. Оцінюючи себе як товариську людину, досліджувані розподілилися таким чином: більшість дала ствердну відповідь (78%), 12% - негативну, а 10% - відмовилася. Мотивували діти свої позитивні відповіді тим, що вони : « Так, бо я ділюся з товаришами іграшками», «Я пригощаю друзів смаколиками», «Я жалию подругу», «Ми дружньо граємо разом».

На запитання стосовно того, як малюки знайомляться з новими людьми, ми отримали такі відповіді: 24% досліджуваних трьох років сказали: «Я звертаюся по імені і запрошую до гри», «Запитую її ім'я і називаю своє», «Наближаюся близько і погладжую її». 30% дітей змогли дати правильну відповідь, проте обійшлися двома варіантами відповіді. 28% - обійшлися однією відповіддю, а 18% малюків утрималися від відповіді.

На запитання щодо того, кому і як ти допоміг, діти відповіли таким чином: 28% досліджуваних дали вельми велику кількість варіантів відповідей (« Я допомогла мамі мити посуд», « Я допомогла виховательці роздати

матеріали», « Я допомогла подрузі вдягтися на прогулянку», « Я допоміг своєму другу виконати завдання»). 36% досліджуваних дали правильні, проте менш варіативні відповіді. 24% малюків трьох років життя задоволилися однією відповіддю. 12% дітей відмовились відповідати на запитання.

Відповідаючи на запитання стосовно лагідних слів, якими обмінюються діти під час спілкування, ми отримали такі відповіді. Майже чверть дітей третього року життя (24%) змогли назвати чималу кількість слів (« Будь ласка», «Дякую», « Добрий ранок», «Доброго вечора», «Вибачте» тощо). Водночас понад третини малюків (36%) змогли назвати два-три вирази. 24% досліджуваних назвали один вираз, а 16% - відмовчались.

З'ясувалося, що трирічні малюки знаходять собі друзів переважно у закладі дошкільної освіти. Так, 66% досліджуваних сказали, що «Мій друг – Володя. Ми разом граємо» або «Я товаришую з Христиною. Вона добра», «Мій товариш – найкращий. Завжди допомагає». 20% досліджуваних обійшлися короткими простими реченнями, які склалися з імені та характеру стики («Вітя – найкращий друг». «Таня ділиться іграшками». 14% малюків не змогли сформулювати речення стосовно свого друга.

Аналізуючи дані гри «Передай іграшку», ми мали на меті з'ясувати, до кого кожна дитина відчуває прихильність. Встановлено, що декілька дітей в групі виявилися найпопулярнішими. Про це свідчила кількість іграшок, які вони отримали. З'ясувалося, що декілька малюків залишилися без іграшок, що свідчило про їхню непопулярність. Переважна більшість дітей отримала. По одній-дві іграшки. Вихователь провела з досліджуваними трьох років заключну бесіду, упродовж якої вона пояснювала, що може стати причиною відторгнення однолітків (б'ється, відбирає іграшки, руйнує побудоване, заважає грі тощо). Педагог пояснив, що діти, які залишилися без іграшок, мають сумувати, тому вона запропонувала їм іграшки з проханням: «Будьте доброзичливими і нежадібними – і вам обов'язково дістанеться іграшка».

Найбільший інтерес становили ситуації спостереження за дітьми у звичайних умовах життя та в ході аналізу даних моделювання ситуації. З'ясувалося, що зазвичай виділені раніше групи дітей підтвердили свою поведінку. Так, 20% досліджуваних проявили соціальні уміння – вітались і прощались лагідно, спілкувалися з однолітками доброзичливо, ділилися і допомагали їм. 28% дітей в цілому проявляли прихильність до однолітків, з симпатією ставились до окремих малюків, проте були більш стримані й обережні, ніж попередня група малюків. 36% досліджуваних трьох років поведилася по-різному - іноді по товариськи, а іноді недоброзичливо. Виділилася група вельми агресивних малюків, які часто залишалися наодинці, і робили неприємності одноліткам, ця група становила 16%.

Моделювання ситуації вибору дозволило з'ясувати таке. Зуміли підібрати собі пару для виконання спільного практичного завдання переважна більшість дітей. Чотирьох малюків, які не змогли визначитися з парою, організував педагог. Виконували завдання діти по-різному: виділилася група малюків, які працювали спільно, вносили кожний свою частку праці, раділи спільному результату (22%). Деякі взаємодіяли по-доброму, вчиняли правильні дії, проте перетягували на себе ініціативу (30%). Зафіксовано конкурентну поведінку певної кількості дітей – вони забирали деталі, наполягали на своєму, не могли узгодити свої позиції та домовитись між собою (12%). При цьому невелика група досліджуваних практично виявилися більш-менш активними лише на початку роботи, а в кінцевому рахунку з роботою не впоралися (1%).

Порівняння даних, отриманих за допомогою кожної з означених методик дослідження, дозволили визначити рівень сформованості у досліджуваних трирічного віку соціальних умінь. Спиралися ми при цьому на визначенні критерії, показники та компоненти. Отримані дані узагальненого аналізу подано у таблиці 2.2

Таблиця 2.2-

**Якісно - кількісна характеристика соціальних умінь досліджуваних
трирічного віку**

РІВНІ	ХАРАКТЕРИСТИКА	КІЛЬКІСТЬ (у %)
<i>Високий</i>	Гармонійне поєднання умінь спілкуватися, культури мовлення та само презентації, Відкритий до контактів з оточуючими, ініціює їх приємним одноліткам, охоче погоджується на спілкування. Доброзичливий, чуйний, ініціює допомогу іншим. Культурно вітається, прощається, вибачається..Часто задає запитання дорослому. Міміка і пантоміміка виразні оперує займенником «Я», відстоює свою гідність, охоче демонструє іншим свої досягнення, очікує схвалення дорослого.	20
<i>Оптимальний</i>	Більш-менш збалансовані умінь спілкуватися, культура мовлення та умінь себе презентувати. Спілкується з приємними однолітками, ділиться іграшками, разом грає Культурно звертається, вітається, прощається. Вибірково застосовує ласкаві слова та ніжні жести. Різко відмовляє у контактах неприємним малюкам. Застосовує час-від-часу займенник «Я», відстоює особистий простір, виявляє почуття	28

	<p>гідності. Охоче демонструє оточуючим свої можливості , очікує схвалення авторитетних осіб.</p>	
<i>Середній</i>	<p>Недостатньо збалансовані уміння спілкуватися, культура мовлення та уміння себе презентувати. Настрій плинний, коло товаришів нестійке. Поводиться то доброзичливо, то непривітно. Знає слова вітання і прощання, застосовує іноді у спілкуванні з приємними однолітками ласкаві слова. Іноді застосовує займенник «Я». Прагне посісти певний статус, досягти успіху у предметній діяльності, досягти поставленої мети. Для неї має неабияке значення оцінка дорослого.</p>	36
<i>Низький</i>	<p>Дисбаланс уміння спілкуватися, культури мовлення та само презентації. Невпевнена у собі, часто проводить час наодинці. Спостерігає за подіями збоку, відповідає на запропоновані контакти, сама практично ніколи їх не ініціює. Володіє деякими ласкавими словами, може заспокоїти того, хто плаче за мамою. Займенник «Я» практично не застосовує Прагне не стільки досягти успіху, скільки уникнути неуспіху. Потребує схвалення і допомоги дорослого, без підтримки не діє.</p>	16

Наведені у таблиці 2.2 експериментальні дані засвідчують: потрібна організація систематичної цілеспрямованої роботи вихователя ЗДО з формування у дітей трьох років життя соціальних умінь. Деякі рекомендації подано нижче.

П.3 Технологічне забезпечення ефективного виховання соціальних умінь дітей третього року життя

Технологія - це сукупність знань і прийомів, які впорядковано застосовуються для досягнення певної мети або наявності вирішення проблеми. Для нас це проблема виховання соціальних умінь. Оскільки йдеться про дитину трірічного віку, маються на увазі доступні дитині знання, уміння і навички.

Прищеплення навички етикету.

Науковці розглядають етикет не лише як специфічну комунікативну систему та особливу форму поведінки малюка, але і як певну систему знаків. Будь-який акт спілкування передбачає як мінімум двох партнерів, комунікативні ролі яких обумовлені, з одного боку, їхніми статевовіковими та соціальними, а з іншого - самою ситуацією спілкування. Етикет виконує у спілкуванні регулятивну, розпізнавальну, ідентифікаційну, комунікативну, етичну, естетичну й виховну функції. Знання правил етикету вкрай необхідні, тому навчання дітей третього року життя правилам і нормам поведінки, прийнятим у суспільстві, є однією з важливих завдань освітньої системи .

З метою оптимізації процесу соціалізації зростаючої особистості у сучасних умовах життя необхідно збагачувати їхній соціальний досвід, отримувати соціальні уміння, що сприяють успішному виконанню ними соціальних ролей, об'єктивувати процес засвоєння дитиною трирічного віку правил і норм етикету. На жаль, останньому питанню в освітньому процесі ЗДО приділяється недостатньо уваги.

Таким чином, констатовано невідповідність між запитом педагогічної практики і реаліями життя сучасного суспільства з проблеми формування соціального досвіду, соціальних умінь дітей раннього віку засобами етикету. Проблема визначення підходів до формування соціальних умінь дітей, виявлення педагогічних умов їх ефективного виховання засобами етикету залишається актуальною.

Педагогічними умовами оптимізації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти виступають:

- організація процесу соціалізації дитини у ЗДО на здобуття нею соціальних умінь;
- розробка і упровадження у педагогічну практику моделі формування соціальних умінь етикету;
- визначити критерії оцінки рівнів вихованості соціальних умінь засобами етикету;
- створення методичного супроводу процесу формування соціальних умінь дитини засобами етикету.

Зміст поняття «соціальні уміння дитини» утворюють засвоєні нею способи виконання дій, необхідних для виконання певної соціальної ролі (культура споживання їжі, поведінка у процесі спільної діяльності, товариша, дарувальника, отримувача подарунків, поводження під час знайомства з оточуючими, пасажир транспорту, виконувача практично-предметної діяльності, вітання-прощання, вибачення, слів заспокоєння, прояву турботи тощо).

Практичні зусилля спрямовуються на вдосконалення педагогічної діяльності у контексті соціалізації особистості, освоєння етикету. Починаючи з раннього віку, формування соціальних умінь, які кваліфікуються як засвоєні суб'єктом способи виконання дій, необхідних для виконання певних соціальних ролей. Формування соціальних умінь дітей раннього віку засобами етикету дозволяє покращити змістовно-

організаційний аспект даного процесу, насичує предметно-ігрове середовище, засвідчує пріоритет суб'єкт-суб'єктної взаємодії між вихователем і дітьми, актуалізує необхідність налагодження тісної взаємодії педагогів з представниками сімей.

Процес формування соціальних умінь трирічних дітей має будуватися з врахуванням антропологічного, системного, діяльнісного і особистісно орієнтованого підходів і ловінуватися за умінням дітей використовувати етикетні норми поведінки (зовнішність, діяльнісний, споживання їжі, мовленнєвий етикет, норм поведінки у суспільних місцях тощо), які сприяють її успішній соціалізації. Формування соціальних умінь дитини засобами етикету вносить певний внесок у роз'язання завдань гуманізації дошкільної освіти.

Робота ЗДО з сім'ями вихованців

Соціальний розвиток трирічної дитини - це, перш за усе, адаптація до умов незнайомого світу. У перші роки життя формується особистість малюка, і суттєву роль у цьому відіграє соціальний досвід. Основними принципами соціального виховання, розвитку у дітей третього року життя уміння спілкуватися з однолітками закладається у закладі дошкільної освіти. Проте взаємодіяти з оточуючими дорослими дитина починає значно раніше. Щоб дві комунікації давалися малюку простіше, необхідне правильне соціальне виховання дитини в сім'ї.

Дитина багато чого копіює у батьків, у тому числі, стиль спілкування та ставлення до інших людей. Моделі поведінки у різних життєвих ситуаціях. У ранньому віці соціалізація набуває форму адаптації и наслідування дорослих. Головні помилки у соціально-моральному вихованні дітей трирічного віку припускаються батьки. Виховання у дітей соціальних умінь засновується на довірі. Першим дорослим, в якого малюк копіює уміння вітатися, прощатися, перепрошувати, ставити запитання, є його мама. Якщо у перші роки життя мама проявляє тривожність, атмосфера в

домі напружена, є велика ймовірність, що в малюка сформується базова недовіра до світу, що може загальмувати розвиток особистості.

Соціальні уміння і навички особливо активно засвоюються дитиною, коли вона відчуває свої дорослі можливості, прагне поводитись самостійно. Якщо у цей період батьки карають малюка за кожну витівку, часто соромлять, лають, малюк може втратити впевненість у собі. Так само дитина може втратити ініціативність, творчість, допитливість, якщо батьки тиснуть на трирічну дитину. У цей час важливо приділити особливу увагу іграм, щоб запобігти формуванню в характері дитини пасивність, невпевненість, почуття провини.

Слід враховувати, що для соціалізації однаково шкідливі безконтрольність й холодність, як і надмірна опіка та атмосфера підвищеної відповідальності. Щоб спілкуватися із світом, дитина повинна відчувати, що її люблять, поважають, довіряють, хвалять її можливості. Правильне соціально-моральне виховання дозволяє дитині уникнути проблем на наступних вікових етапах, зберегти хороші відносини в сім'ї

До ефективних засобів здійснення вихователями роботи з батьками можна віднести:

- Проведення неформальних бесід та незапланованих зустрічей.
- Оформлення дошки оголошень для батьків.
- Організація спільних розваг для батьків та дітей.
- Участь батьків у заняттях, розвагах, прогулянках.
- Залучення батьків до життя групи, запрошення їх до співпраці.

Вплив закладу дошкільної освіти

На третьому році життя дитина, зазвичай, витупає до закладу дошкільної освіти. Дошкільний освітній заклад посідає важливе місце у процесі соціалізації дитини. Це пов'язано з тим, що вони більшу частину часу проводять в ЗДО. Від впливу вихователів та їх педагогічної обізнаності залежить перебіг процесу соціалізації. З метою гармонізації процесу

соціалізації дітей трьох років в умовах дошкільного закладу пропонуємо педагогам наступні рекомендації:

- Поважати дитину як особистість
- Підтримувати доброзичливу атмосферу в групі.
- Переконувати дитину у необхідності дотримання правил соціальної поведінки..
- Заохочувати до успіху, не акцентувати увагу на невдачах дитини, пам'ятати, що кожна з них має право на помилку;
- Не вимагати за будь-яку ціну лише високих результатів.
- Навчати етичних норм спілкування з однолітками та дорослими.
- Привчати самостійно долати труднощі, які під силу дитині трьох років;
- У будь – якій конфліктній ситуації не принижувати гідності дитини, заохочувати її до самовдосконалення.
- Підбирати ефективні методи роботи з соціалізації дітей з урахуванням їхніх психологічних особливостей.
- Створювати умови для формування у дітей позитивного самовідчуття , впевненості у своїх можливостях
-

Формування комунікативних властивостей особистості.

Експресивно-мімічні засоби спілкування виникають в онтогенезі першими. Вони виражають зміст відносин, які не передаються більше ніякими засобами спілкування з такою повнотою. Перш за усе ці засоби яскравіше, точніше передають увазі та інтерес дитини до оточуючих людей. Першим виникає уважний погляд у поєднанні з мімікою. Максимально адекватні експресивно-мімічні засоби спілкування вкрай важливі для передачі доброзичливості.

Формується самосвідомість малюка , він починає усвідомлювати свої якості та можливості свій стан, часто говорить «Я» пізнає себе у дзеркалі. Дитина починає бачити відмінності між собою та іншими, використовує

займенники «мені», «ти». З появою самосвідомості розвивається здатність розуміти емоційний стан оточуючих людей, відгукуватися на нього, виявляти емпатію. З'являється бажання заспокоїти засмучену людину, обійняти її, дати їй іграшку. Діти пам'ятають свої минулі емоційні відчуття і вчиняють гідно власного досвіду.

Інтенсивний розвиток мовлення у предметній діяльності та спілкування з дорослими та однолітками. Формується механізм децентруції, розвивається здатність встати на місце іншої людини. З'являються перші складні речення. Якщо дорослі беруть до уваги цю особливість, виникає ситуативне мовленнєве наслідування: дитина адресує вчинки самій собі так, як це робили по відношенню до неї дорослі. Розмовляючи з собою, дитина схвалює себе або висловлює невдоволення. Дитина мов би використовує соціальні ролі інших, пояснюючи своє «Я» у персонажі власної уяви.

На третьому році життя у дитини з'являється потреба у спілкуванні з однолітками, а також перші спроби продемонструвати себе йому. Відбувається розвиток чутливості по відношенню до однолітків, з'являється симпатія до певних дітей. Набуті властивості поступово закріплюються, за підтримки і допомоги батьків і педагогів формуються такі властивості дітей, як екстраверсія та інтроверсія, тривожність і довіра до світу, емоційність та товариськість.

За допомоги близьких дорослих виникає вольова регуляція поведінки. В дитини формується внутрішня позиція, доволі стійка система ставлень до себе та оточуючого світу. Поступово дають про себе знати такі вольові властивості особистості, як самостійність, цілеспрямованість, наполегливість. Якщо дорослі заохочують та підтримують їх, надають розумну міру допомоги, ці властивості набувають стійкості. Складаються такі риси характеру малюка, як відкритість та довіра до своїх можливостей. Починає визначатися манера у спілкуванні.

Уявлення про правила поведінки, яких діти набувають у ранньому віці, закріплюються, до них поступово додаються нові. Виникає симпатія до певних

однолітків, дитина за допомоги дорослого виявляє бажання спілкуватися з ними. Ця соціальна потреба виступає передумовою формування перших естетичних потреб, зокрема ввічливості у зверненні до товаришів, вміння проявити доброзичливість, помітити утруднення у діяльності партнера. Починають формуватися такі важливі якості, як ініціативність та незалежність. Починає успішно формуватися внутрішнє мовлення, завершується процес формування мовлення.

З розвитком когнітивних навичок і розширенням системи знань про довкілля та себе вдосконалюється спілкування дитини третього року життя. Зростає вміння слухати, говорити по черзі, враховувати досвід, навички та інтереси співбесідника, утримуватися від домінування, не перебивати, виявляти увагу й готовність продовжувати спілкування вербальними та невербальними за особами. Відбувається певна автоматизація уявлень малюка про рольові обов'язки дорослих.

Детальний аналіз комунікативних властивостей особистості дозволяє говорити, що на їх формування впливають дві групи чинників: психологічні і соціальні. Перші обумовлені типом вищої нервової діяльності, потребами, інтересами, здібностями тощо. Комунікативні властивості особистості при цьому пов'язані з індивідуально –типологічними характеристиками дитини. Їх розвиток пояснюється внутрішньою структурою особистості.

Комунікативні властивості особистості є інтегральним, відносно стабільним, цілісним утворенням, яке проявляється в індивідуально-психологічних особливостях конкретної дитини. У своєму взаємозв'язку вони утворюють комунікативну структуру особистості, яка складається з систем комунікативних властивостей особистості, комунікативного потенціалу і комунікативного ядра особистості. Розвиток комунікативних властивостей особистості проходить ряд послідовних етапів, на яких відбувається формування окремих ланок. Критерієм зміни етапів слугує зміна провідних діяльностей та діяльно-опосередкованих типів взаємосвідносин з референтною групою.

Виховання соціальних умінь і навичок

Ефективне спілкування – це ключ до будь-яких стосунків. Погана комунікація загрожує досягненню успішного результату спільної діяльності. Комунікація в основному полягає у розумінні й підтримці діалогу, а не в односторонньому повідомленні чи дії. Тому вихователь ЗДО має володіти якісним інструментом співробітництва, уміти підібрати індивідуальний підхід до кожної дитини. Про які навички йдеться, детальніше описано нижче.

Активне слухання

Це не вроджена навичка, а техніка. Яку можна і потрібно розвивати щодня, Слухання напряду пов'язане із спілкуванням. Нескладно забезпечити постійний зворотній зв'язок з тим, хто говорить, переформулювати те, що він зрозумів, Хороше слухання дозволяє педагогові пізнати краще своїх підопічних і бути більш залученим у спілкування. Оволодіння цією навичкою створює взаємну довіру тих, хто спілкується. З метою покращання активного слухання, дитина має зосередитися на активному розумінні сказаного партнером.

Підтримати бажання спілкуватися

Спілкуються між собою різні за характером, темпераментом, особливостями розвитку діти. Об'єднавшись для гри, маленькі діти прагнуть почуватися у безпеці й довіряти один одному. Педагог має бути не лише лідером, але й повноправним учасником гри. Ось чому вони повинні вміти вирішувати проблеми, вправляти дітей в уміннях підтримувати зв'язок один з одним.

Мотивація

Будь-яка дитина буде залишатися мотивованою, якщо вона знає, що її діяльність має смисл. Вихователь має потурбуватися про різні особисті потреби і цілі дітей третього року життя, бути у змозі їх задовольнити. Мова йде про мотиви самоствердження, отримання позитивної соціальної оцінки, пізнавальний мотив тощо. Добре, якщо поступово в дитини сформується

задоволення від почуття виконаного обов'язку та відповідальності . Дитина зростатиме з відчуттям, що кожен розпочату справу слід доводити до кінця.

Соціальний вплив

Уміння забавити іншу дитину змінити свою думку – цінна навичка для зростаючої особистості. Соціальний вплив – це сила і досягнення у практичній діяльності може мати вирішальне значення для досягнення успіху Ця навичка може допомогти дитині працювати більш ефективно, зробити голос кожного учасника слуханим і визнаним.. Однак для набуття такого впливу потрібні зусилля і час. Існує тонка грань між соціальним впливом, корисним для взаємодії, та маніпуляцією Педагог має ефективно використати відносини партнерів, гарантуючи їм співробітництво та досягнення поставлених цілей.

Прийняття рішень

Прийняття рішення – процес непростий, який вимагає умінь міркувати, зважувати, обирати. Кожний педагог має свій набір критеріїв, які допомагають прийняти правильне рішення. У процесі прийняття рішення слід звертати увагу на те, як воно вплине на іншу дитину Існують різні механізми прийняття рішень: командний, коли рішення вихователя є остаточним; консультації з виконавцями діяльності; випадкове рішення. Правильне прийняття рішень – запорука продуктивного спілкування.

Врегулювання конфліктів

Тільки ідеальний світ передбачає відсутність конфліктів й спірних ситуацій. Насправді конфлікти є частиною будь-якої системи, в якій беруть участь діти. Врегулювання конфліктів може бути одним з основних соціальних навичок, якими має володіти педагог. Дорослий може стикнутися з різними причинами виникнення конфліктів під час спілкування. Це можуть бути конкурентні тенденції, проблем у спілкуванні, пов'язані з поганим самопочуттям дітей. Добро розв'язані конфлікти об'єднують дітей, сприяють їхній цілеспрямованості та продуктивності.

Коучинг

Хороший вихователь – хороший наставник. Коучинг допомагає дітям розкрити свій потенціал, піднятися у рівності самого соціального розвитку, Щоб бути ефективним наставником, вихователь ЗДО повинен бути у змозі допомогти малюкам змінити свою позицію, допомогти разом грати, не сваритися. Коли діти усвідомлюють, що їхній вихователь допомагає їм, вони вдаються до додаткових кроків для досягнення своїх цілей і навичок, оптимізуватиме освітній процес закладу дошкільної освіти

Упровадження у педагогічну практику усіх запропонованих вище рекомендацій підвищить рівень сформованості у дітей третього року життя соціальних умінь, оптимізуватиме освітній процес у закладі дошкільної освіти.

Висновки до розділу II.

У процесі проведення дослідження були визначені критерії оцінки міри *вихованості у дітей раннього віку соціальних умінь, показники сформованості* досліджуваного явища, зафіксовані у протоколах спостережень, та його структурні компоненти. Це уможливило розробку адекватної методики констатувального експерименту

Розроблено й описано комплексну методику констатувального експерименту, до складу якої увійшли: тематичні бесіди, що дозволяли з'ясувати особливості уявлень дітей третього року життя про доброзичливість та гуманне спілкування, про власну здатність товаришувати; про уміння цінувати здатність виявляти чуйність і допомогу; про володіння навичками культурної взаємодії з однолітками.

Визначено чотири рівні сформованості у дітей раннього віку соціальних умінь – високий, оптимальний, середній і низький. Схарактеризовано уміння дітей поводитися самостійно, звертатися до дорослого по допомогу у розв'язанні конфліктів лише у випадку

необхідності; культуру соціального мовлення, вміння використовувати лагідні слова і жести; презентувати іншим свої якості, вміння і досягнення.

З огляду, що лише близько половини дітей третього року життя відрізняються високим та оптимальним для віку рівнем сформованості соціальних умінь, було розроблено систему методичних рекомендацій, які містили рубрики: прищеплення навичок етикету; робота в ЗДО з сім'ями; особливості впливу закладу дошкільної освіти на виховання у дітей соціальних умінь; формування комунікативних властивостей особистості; виховання у дітей соціальних умінь і навичок. Впровадження в освітній процес зазначених рекомендацій сприятиме оптимізації процесу соціального розвитку дітей третього року життя. .

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження, спрямованого на визначення особливостей виховання у дітей третього року життя соціальних умінь, дозволили сформулювати такі висновки.:

За *першим завданням*, на основі аналізу психологічних та педагогічних наукових джерел з проблеми виховання в ранньому віці соціальних умінь вдалося зробити висновок, що досліджень вказаного напрямку бракує. Переважна більшість праць вказаного напрямку виконано на дітях немовлячого та старшого дошкільного віку. Внаслідок цього відсутнє єдине трактування змісту поняття «соціальні уміння» та діагностичний інструментарій, критерії та показники оцінки міри їх вихованості. Обґрунтовано актуальність проблеми, визначеного мету, завдання, методи предмет та об'єкт дослідження.

Згідно *другого завдання*, Визначено педагогічні умови оптимізації процесу виховання соціальних умінь у ЗДО. До них віднесено: збагачення уявлень дітей раннього віку про соціальні уміння як важливу складову соціальної компетентності; вправлення досліджуваних в уміннях проявляти комунікативні, мовленнєві та етикетні можливості; осучаснити зміст та методи виховної роботи з соціального розвитку з батьками вихованців. Упровадження даних педагогічних умов в освітній процес ЗДО підвищення показників сформованості у дітей раннього віку соціальних умінь.

Розв'язання *третього завдання* потребувало визначення критеріїв, показників та структурних компонентів, за якими оцінюється міра вихованості у дітей третього року життя елементарних форм соціальних умінь. Основними критеріями оцінки виступили: уміння дитини спілкуватися (налагоджувати контакти, домовлятися, узгоджувати дії), культура соціального мовлення та здатність презентувати іншим свої можливо сті та досягнення. Основними компонентами слугували: когнітивний (система уявлень дітей про соціальну сферу життя), емоційно-ціннісний (ставлення до

соціальних умінь як до цінності) та поведінковий.(сформованість умінь та навичок соціальної поведінки).

За *четвертим завданням* дослідження було схарактеризовано чотири рівні сформованості у досліджуваних третього року життя соціальних умінь. До високого рівня віднесено 20% дітей експериментальної групи, які відрізнялися балансом умінь спілкуватися, використовувати мовленнєві конструкти та презентувати себе. До оптимального рівня віднесено дітей третього року життя з достатнім балансом вказаних складників (28%); середній рівень склали досліджувані з нестійким балансом зазначених вище показників (12%); до низького рівня увійшли діти третього року життя з недостатнім балансом умінь спілкуватися, використовувати мовленнєві та не мовленнєві засоби спілкування та презентувати себе (16%).

Згідно *п'ятого завдання* було розроблено систему методичних рекомендацій педагогам ЗДО щодо ефективного виховання у дітей раннього віку соціальних умінь. Вони присвячені розкриттю таких аспектів проблеми: прищепленню навичок етикету, особливостям роботи з сім'ями дітей трирічного віку, особливостям виховання соціальних умінь у закладі дошкільної освіти, формуванню комунікативних властивостей особистості, особливостям формування соціальних умінь і навичок. Їх застосування у практиці діяльності ЗДО сприятиме ефективному вихованню у дітей третього року життя соціальних умінь.

До *перспективних напрямів подальшої роботи* відносимо розробку технологій виховання у дітей третього року життя соціальних умінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова, Л. В. *Соціалізація дитини в родині*. Дошкільне виховання. № 3. 2004. С. 3–5.
2. Базовий компонент дошкільної освіти України//Вихователь-методист дошкільного закладу. 2021. № 2.. С. 4
3. Балл, Г. О. *Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах)*. 2-ге вид., доп. Житомир: Рута.. 2008. 255 с.
4. Бех І. Д. *Виховання особистості*. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь . 2003. 280 с.
5. Бех, І. Д. *Особистість у просторі духовного розвитку*. К.: Академвидав,. 2012. 256 с.
6. Богущ, А.М. *Дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні*. Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах. К- Кн. 1. 2000. С. 18-23.
7. Вовчик-Блакитна, О. О. *Індивідуальні особливості емоційного розвитку дитини: стратегії педагогічного супроводу*. Практична психологія та соціальна робота. 2006. 4. 1–3.
8. Вовчик-Блакитна, О. О. *Дитина у контексті сучасних соціокультурних тенденцій виховання*. Практична психологія та соціальна робота. 2008. №9. 1– 5.
9. Врочинська, Л. І. *Технологія спільного педагогічного впливу вихователів і батьків на виховання гуманної поведінки старших дошкільників*. Інноватика у вихованні. Вип. 7(1). 2018.С.74-84
10. Гавриш, Н. В. *Розвиток мовленнєво-творчої діяльності в дошкільному віці*. (Монографія). Донецьк: ТОВ Лебедь. . 2001. 218 с..
11. Гавриш, Н. В. *Методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку: навч.-метод. посібник*. Луганськ: Альма-матер 2004. 12 С.
- 12.. Гончарова-Горянська М. *Соціальна компетентність дошкільнят: поняття, зміст, формування в сучасних навчальних закладах*. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2006. С. 219-226.

- 13.. Гончарова-Горянська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. Рідна школа. 2004. №7–8. С. 71-74
14. Гулько, Ю. А. *Раннее развитие способностей детей (анализ методик)*. Обдарована дитина. 2010. № 3. 46–57.
15. Гуріна, З. В. *Психолого-педагогічні умови становлення самостійності у дітей раннього віку*. автореф. дис.. канд. психол. наук. 2004. 18 с..
16. Деснова, І. С. Шляхи взаємодії педагогів із батьками дітей раннього віку. Дошкільна освіта. 2007. №4(18). С. 39–41.
- 17.. Дідук, І. А. *Взаємини між дітьми в сім'ї як чинник їх психосоціального розвитку*. (Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук). Київ..2001. 271 с.
18. Долинна, О. *Батьки в дошкільному закладі: споживачі та гості чи партнери-однодумці?* Дошкільне виховання. 2007. № 1. С.6–8.
- 19..Докторович М. Соціальна компетентність як наукова проблема// психологія і суспільство. 2009. №3 (37). С.144-147.
20. Захарова,Н.М. *Адаптація дітей дошкільного віку до сучасного соціального простору*: монографія. – Донецьк: вид-во «Ноулідж»ю .2010. 216 с.
21. Захарова, Н. М. *Ігрові техніки на допомогу адаптації*. Палітра педагога. 2004. №4. 11–13.
- 22.Зданевич, Л. В. Психічне здоров'я як інтегральна характеристика повноцінності психічного функціонування індивіда.Зданевич, Л. В. (2016). Аналіз чинників та індикаторів, що впливають на розвиток сучасних дітей та їхню стратифікацію за категоріями. Педагогічний дискурс: зб. наук. праць. Хмельницький : ХГПА. 2017. Вип. 20. 115–122.
- 23, Капська, А. *ЙСоціально–педагогічна діяльність як умова соціалізації особистості*. Соціальна педагогіка. Київ: Центр навчальної літератури. 2003. 256 С.

24. Карнаух, Л. П. Сім'я як чинник соціалізації дітей дошкільного віку в реаліях сьогодення. Наука і освіта. – Одеса: Півд. наук. Центр АПН України. № 4 (Педагогіка). 2013. С.181–184.

25. Карнаух, Л. В. Соціальне середовище як чинник соціалізації дітей дошкільного віку в реаліях сьогодення. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2004. Вип. 1. С. 4–8.

26. Кириленко, Т. С. Аналіз емоційного світу особистості: теоретичні положення, прояви та методичні прийоми. Соціологія. Психологія. Педагогіка. 2007. № 27–28. С. 30–32

27. Ковшар, О. В. *Забезпечення розвивального середовища в навчально-виховному процесі п'ятирічок*. Наука і освіта: наук.-практ. журн. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського. 2014. Випуск 10 с. 94–98.

28. Кононко, О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». Київ: Світич.. 2009.. 208 с.

29. Кононко, О. Л. *Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : [навч. посібник для вищих навчальних закладів]*. Київ: Освіта. 1998.. 255 с.

30. Кононко, О. Л. *Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід)*. Київ: Стилос.2000. 336 с.

31. Кононко, О. Л. *Умови розвитку в ранньому онтогенезі цілісного світобачення*. Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного ін-ту ім. Т. Шевченка. Сер. : Педагогіка. 2013. Вип. 2. С. 85–91.

32. Кравченко, Т. В. Особистість і соціальне середовище: проблеми взаємодії. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць. Київ – Житомир : В-во «Волинь». Кн. I, 2003. С.132–137.

33. Кравченко, Т. В. Соціалізація особистості й соціальне середовище. Теоретико-методичні проблеми дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць. Вип. 9. Кн. 2, 2006. С.23–29.

34. Крутій, К. Л. *Освітній простір дошкільного навчального закладу*. Ч. 1: Концепції, проектування технології створення. Запоріжжя: ЛППС.2009. 13 с.
35. Кузьменко, В. У. *Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років*. (Монографія). Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2005. 140 с.
36. Кульчицька, О. І. *Психологічні особливості дітей дошкільного віку: методичні рекомендації*. Обдарована дитина : наук.- практичний освітньо-популярний журнал для педагогів, батьків та дітей. 2004. № 7. С. 14–28.
37. Курінна, С.М. *Особливості соціалізації дітей 6-7 років в різних умовах життєдіяльності: автореф. дис. канд. пед. наук*. Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ.2004. 20 с.
38. Курінна, С. М. *Система соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами в процесі трансформації дитячих будинків*. (Монографія). Слов'янськ: Вид. «Друкарський двір».2012. 270 с.
39. Ладивір, С.О *Індивідуалізація виховання дитини в дитячому садку*. Дошкільне виховання. 2002..№1. С.14-15.
40. Лисенко, Н. В. *Нові підходи до організаційно-методичного забезпечення педагогічного процесу в дошкільному навчальному закладі у руслі європейських освітніх інновацій*. Вісник Прикарпат. ун-ту. Педагогіка. Вип. XXIV. Івано-Франківськ : Плай.2008. С. 177–185.
41. Лисенко Н. В.. *Педагогіка українського дошкілля* : навчальний посібник.2-ге вид., доп. Київ: Слово. 2010. 380 с.
42. Лесіна Т. М. *Розвиток соціальних умінь і навичок у дошкільників в системі сучасної парадигми передшкільної освіти* / Т. М. Лесіна // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського». Випуск 4 (117). Серія: Педагогіка. Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2017. С. 45–50
43. Лохвицька, Л. В. *Формування пізнавальних інтересів у навчально-ігровому середовищі*. Дошкільне виховання. 1999. № 10. С. 8–10.
44. Лукашевич, М. П. *Соціалізація. Виховні механізми і технології*: Навчально-методичний посібник. Київ: ІЗМН. 1998. 334 с.

45. Любарська, О. М. *Основи соціалізації особистості*: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во «Ліон».2004. 180с.

46. Мороз, Р. А. Міллер, Н.Е. *Емпіричне дослідження формування "образу Я" у дітей старшого дошкільного віку*. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Психологічні науки.- Вип. 2.13. 2014. С. 156-160.

47. *Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні*. Книга класного керівника: Довідково-методичне видання /Упоряд. С.В.Кириленко, Н.І.Косарева. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, . 2005. 560 с. С.288-327.

48.Петрочко, Ж. В. Соціально-виховне середовище. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер. . 2008. С. 855–856

49.. Печенко І. П. Соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів : дис ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». Київ, 2003. 208 с

50. Піроженко, Т. О., Хартман, О. Ю. *Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом»*. К.: Видавництво «Алатон»,. . 2016. 32 с.

51. Піроженко, Т. О. *Дитина у сучасному соціопросторі* : навч. посібник. За ред. Т. О. Піроженко. Київ. Кіровоград : Імекс-ЛТД. 2014. С.212

52.Поніманська, Т. І.. *Теоретико-методичні засади гуманістичного виховання дітей дошкільного віку*. (Монографія). Рівне: РДГУ. 2006. .234 с.

53. Поніманська, Т. І. *Дошкільна педагогіка* : підручник. Київ: Академвидав.. 2015. , 406 с.

54. Потапчук Т. *Становлення національної ідентичності*. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. Ч. 2. 2011. С. 281-287.

55. Рогальська, І. П. *Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід*. (Монографія). Київ: Міленіум, 2008. 400 с.

56. Рогальська-Яблонська, І. П. *Педагогіка соціалізації: особливості патріотичного виховання дітей дошкільного віку*. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань : ФОП Жовтий О. О. В.2. 2016. С. 290–297.

57. Савченко І.Д. психолого-педагогічного дослідження довіри дітей старшого дошкільного віку до дорослих/ І.Д.Савченко// Вісник Інститут розвитку дитини: зб. наук. Праць. К.: Видавництво НПУ ім.. М.В.Драгомановіа. 2012. Вип. 22. С. 120-125

58. Сидельникова, О.Д. *Виховання ціннісного самоствавлення - запорука розвитку обдарованої особистості*. Освіта та розвиток обдарованої особистості. Дидактический журнал, . 2017. №3. С. 274-277

59. Стародубцева І. В. Соціальний досвід як продукт соціалізації особистості. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. Київ: Ін-т проблем виховання АПН України, 2006. Вип. 9. Кн. 1. С. 30–39

60.Тарабасова Л.Г. *Тарабасова Л. Г. Філософія гуманної педагогіки Марії Монтессорі / Л. Г. Тарабасова // Грані*. 2015. № 9. С. 124-128.

61 Шишова О. М. Психолого-педагогічні засоби розвитку соціальної компетентності дошкільників / О. М. Шишова // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки зб. наук. пр. / К.:КНУ ім. Тараса Шевченка, Вип. 15 2012. С. 168-174.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Метод до когнітивного компоненту соціальних умінь

З метою визначення адекватності уявлень дітей раннього віку, з ними були проведені з інтервалом у тиждень дві короткі бесіди – загального спрямування та для визначення уявлення про себе.

Бесіда 1.

Мета: з'ясувати особливості уявлень дітей трирічного віку про сферу соціального життя людей. Проводилася індивідуально у звичних для малюка умовах на засадах добровільності. Бесіда містила п'ять запитань. Експериментатор пропонував дитині визначити зміст таких важливих соціальних умінь: адекватність уявлень малюків про: доброзичливість як якість особистості, форму звернень до дорослої людини, за допомогою чого можна заспокоїти того, хто плаче;, що означає «допомогти» комусь, кого називають другом. З огляду, що в експерименті взяли участь 14 дітей трирічного віку, було опрацьовано 70 відповідей. Їх перелік подано нижче.

Перелік запитань

1. Кого називають доброзичливою людиною?
2. Як спілкуються з однолітками?
3. Як можна заспокоїти того, хто плаче?
4. Що означає «допомогти іншій людині»?
5. Кого називають другом?

Бесіда 2

Мета полягала у з'ясуванні особливостей уявлень дітей про самих себе та їхньої самооцінки певного переліку соціальних проявів поведінки. Бесіда проводилася у звичних умовах і на засадах добровільності. Бесіда містила п'ять запитань, які уможливлювали одержання інформації про: товариську, манеру знайомства з чужою людиною, самооцінку своєї

спроможності допомогти, перелік лагідних слів, які знає малюк, їхто твій друг і як тим його обрав. Усього отримано і проаналізовано 70 відповідей дітей третього року життя. Перелік запитань подано нижче.

Запитання

1. Ти - товариська людина? Чому так вважаєш?
2. Як ти знайомишся з новими людьми?
3. Кому і як ти допоміг?
4. Які лагідні слова ти знаєш?
5. Хто твій друг і як ти його обрав?

Додаток Б.

Метод до емоційно-ціннісного компоненту соціальних умінь

З метою визначення емоційно-ціннісного ставлення до однолітків було організовано гру з допомогою якої ми з'ясуємо, до кого прихильна та чи інша дитини

Гра «Передай іграшку»

Експериментатор пропонує дітям встати у коло. У середині стоїть вихователь і тримає в руках іграшку. Він пояснює, за сигналом дитина має віддати іграшку тому, кому вона хоче (показує, як це зробити) По черзі кожна дитина отримує можливість поділитися іграшкою із своїм товаришем. По завершенні гри кожна дитина називає того, кому віддала іграшку і пояснює, чому так вчинила.

У протоколах спостережень фіксувалися:

1. Кількість дітей, яким віддали найбільше іграшок
2. Кількість дітей, кому не дісталось іграшок
3. Вагання, пов'язані з прийняттям рішення.
4. Швидкість прийняття рішення.
5. Нетрадиційні ситуації.

Додаток В.

Методи дл поведінкового компоненту соціальних умінь

З_ метою з'ясування міри сформованості у дітей трирічного віку соціальних умінь було використано спостереження та моделювання ситуації вибору.

Спостереження

Мало на меті – з'ясувати сформованість навичок соціальної поведінки дітей під час проведення музичних занять та театралізованих дійств. За кожною дитиною проводилося по три цілеспрямовані спостереження. З огляду, що в експерименті взяли участь 14 дітей трьох років, усього зафіксовано 42 ситуації. У протоколах спостережень за соціальною поведінкою фіксували:

- яскравість емоцій,
- вербальні висловлювання,
- міміка та пантоміміка;
- дії, вчинки

Моделювання експериментальної ситуації

Експериментатор запропонував дітям обрати собі пару для спільного виконання практичного завдання. Більшість дітей розподілилися на пари, а дехто – ні. Вихователь на власний розсуд розподіляє на пари малюків, які не змогли визначитися. Усі діти викладають із окремих частин цупкого кольорового паперу будиночок. Перед кожною парою лежить зразок готового будиночку. Дехто з дітей використовує його – приміряє деталі, накладає на зразок, маніпулює ними. Дехто лише дивиться на нього. Вихователь нічого не показує і не підказує, лише повторює інструкцію: « З цих частинок викладіть разом будиночок». У протоколах спостережень фіксуються усі прояви поведінки та характер взаємодії малюків.

У протоколах спостережень за дітьми фіксувалися:

- самостійність дій;
- використання методу спроб і помилок;
- участь у діалогічному спілкуванні;
- участь у спільній діяльності (активна/пасивна);
- кількість звернень за допомогою до дорослого;
- доведення розпочатого до успішного завершення;
- реакція на кінцевий спільний продукт праці.